

3. Королёва, И.А. Имена на Смоленщине: история и современность: учеб. пособие по спецкурсам «Русская антропонимика», «Имена смолян: прошлое, настоящее, будущее» / И. А. Королёва, И. В. Данилова, А. Н. Соловьёв ; отв. ред. И. А. Королёва. – Смоленск : СПГУ, 2005. – 196 с.; Родина, Н.А. Гендерный аспект бытования молодежных прозвищ (на примере прозвищ г. Смоленска) / Н. А. Родина // Вестник МГОУ. Сер. Русская филология. – 2014. – № 1. – С. 71-75.

В.Ю. Радзюль (Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава)

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ ЛАЦІНСКАГА І ГРЭЧАСКАГА ПАХОДЖАННЯ Ў БЕЛАРУСКОЙ МОВЕ

Ключавыя словы: фразеалагізм, фразеалагічная калька, фразеалагічная паўкалька, структура, варыянтнасць.

Фразеалагізмы з’яўляюцца неад’емнай часткай любой мовы, у тым ліку і беларускай. У іх адлюстроўваецца ўсё – гісторыя краіны, гісторыя развіцця мовы, розныя культурныя з’явы і падзеі. Усебаковае вывучэнне фразеалагізмаў як антычнага паходжання, так і фразеалагічнай сістэмы сучаснай беларускай мовы ў цэлым заўсёды актуальна, таму што дазваляе больш глыбока пранікнуць у складанае і разнастайнае жыццё фразеалагічных адзінак, атрымаць уяўленне пра іх асноўныя структурна-семантычныя тыпы, даведацца крыніцы іх узнікнення і значэнне якіх-небудзь з’яў у сучасным свеце.

Мэта дадзенай работы заключаецца ў даследаванні структурна-граматычных і стылістычных асаблівасцей, а таксама варыянтнасці фразеалагізмаў лацінскага і грэчаскага паходжання ў беларускай мове. Асноўнымі вытокамі такіх фразеалагізмаў з’яўляюцца грэчаскія міфы і творы вядомых лацінскіх аўтараў, такіх як Цыцэрон, Плаўт, Гарацый, Ювенал, Лукіян і інш. Для аналізу былі выкарыстаны наступныя слоўнікі: «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» і «Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы ў 2-х тамах» І. Я. Лепешава.

Як вядома, фразеалагізмы беларускай мовы паводле паходжання падзяляюцца на чатыры групы: спрадвечна беларускія, запазычаныя, калькі, паўкалькі [4, с. 2]. Большасць запазычаных з лацінскай і старажытнагрэчаскай моў фразеалагізмаў уяўляюць сабой калькі – устойлівыя спалучэнні, утвораныя шляхам даслоўнага перакладу. Сярод даследаваных фразеалагізмаў у слоўніку І. Я. Лепешава знойдзена 26 калек з лацінскай мовы: *яблык разладу* – *malum discordiae*, *шчодрай рукой* – *largamani*, *усёй душой* – *tota mente* і інш. 10 фразеалагізмаў уяўляюць сабой калькі са старажытнагрэчаскай мовы: *лебядзіная песня* – *κύκνειον ᾄσμα*, *птушынае малако* – *ὀρνίθων γάλα* і інш. Усяго 5 фразеалагізмаў з’яўляюцца паўкалькамі з лацінскай мовы і 2 – з грэчаскай, у якіх частка кампанентаў

перакладаецца, а частка запазычваецца без перакладу: *уласнай персонай – in propria persona*, *Рубікон перайсці – Rubiconem transeo* і інш. Радзей за ўсё сустракаюцца транслітарацыі лацінскіх выразаў (3 адз.), якія могуць ужывацца і з захаваннем лацінскага напісання: *персона нон грата – persona non grata*, *воленс-ноленс – volens nolens*, *альма-матэр – alma mater*.

Аналіз фразеалагізмаў антычнага паходжання з пункту гледжання іх структурна-граматычных характарыстык паказаў, што дадзеныя фразеалагізмы часцей за ўсё суадносяцца са словазлучэннямі. Усяго некалькі фразеалагізмаў суадносіцца са спалучэннямі слоў і не знойдзена ніводнага фразеалагізма, які б суадносіўся са сказам.

Па суадноснасці фразеалагізмаў з той ці іншай часцінай мовы ў залежнасці ад іх семантыкі і сінтаксічнай функцыі былі выяўлены наступныя групы: вербальныя (дзеяслоўныя), субстантыўныя (назоўнікавыя), ад’ектыўныя (прыметнікавыя), адвербіяльныя (прыслоўныя). Самую шматлікую групу складаюць субстантыўныя фразеалагізмы (18 адз.), якія называюць асобу ці прадмет і маюць катэгорыі роду, ліку, склону, адушаўлёнасці ці неадушаўлёнасці. Такія фразеалагізмы з’яўляюцца двухкампанентнымі і маюць структуру «прыметнік + назоўнік» (15 адз.) або «назоўнік у наз. скл. + назоўнік ва ўскосн. скл.» (3 адз.): *белая варона, яблык разладу* і інш. Большасць фразеалагізмаў такой групы адносіцца да разраду неадушаўлёных. Толькі 4 з 18 фразеалагізмаў гэтай групы могуць сустракацца як у адзіночным, так і ў множным ліках, астатнія выкарыстоўваюцца ў адной лікавай форме. Другое месца займаюць адвербіяльныя фразеалагізмы (14 адз.), у якіх альбо вядучым кампанентам з’яўляецца прыслоўе, альбо якія маюць семантычнае падабенства з прыслоўямі, г.зн. яны характарызуюць якасць дзеяння або паказваюць ступень якаснай характарыстыкі асобы, прадмета: *з глыбіні душы, воляй-няволяй* і інш. Найбольш тыповыя мадэлі структуры прыслоўных фразеалагізмаў – «прыметнік + назоўнік» і «прыназоўнік + назоўнік + назоўнік». Радзей сустракаюцца вербальныя фразеалагізмы (10 адз.), у якіх галоўным кампанентам з’яўляецца дзеяслоў, і якія аб’яднаны агульным значэннем дзеяння: *вісець на валаску, з мукі зрабіць слана* і інш. Найбольш распаўсюджанымі сярод дзеяслоўных фразеалагізмаў з’яўляюцца двухкампанентныя і трохкампанентныя формы. Найбольш прадуктыўнай мадэллю ўтварэння двухкампанентных фразеалагізмаў з’яўляецца мадэль «назоўнік у він. скл. + дзеяслоў», трохкампанентных – мадэль «дзеяслоў + назоўнік у він. скл. + назоўнік ва ўскосн. скл.». Радзей за ўсё сустракаюцца ад’ектыўныя фразеалагізмы (2 адз.), якія абазначаюць якасную характарыстыку асобы або прадмета, і зусім не сустраліся выклічнікавыя фразеалагізмы, якія служаць для выказвання розных пачуццяў, эмоцый, волевыяўленняў. Адсутнічаюць сярод даследаваных фразеалагізмаў і мадальныя фразеалагізмы, якія перадаюць асабістае,

суб'ектыўнае стаўленне таго, хто гаворыць, да свайго выказвання або яго ацэнку зместу паведамлення.

Што датычыцца структурна-семантычных варыянтаў даследаваных фразеалагізмаў, то іх знойдзена параўнальна невялікая колькасць. Гэта тлумачыцца тым, што, як было адзначана раней, фразеалагізмы запазычваюцца з лацінскай і грэчаскай моў пераважна як калькі. Фанетычна-арфаграфічныя і акцэнтныя тыпы варыянтнасці фразеалагізмаў антычнага паходжання ў слоўніку адсутнічаюць.

Словаўтваральная варыянтнасць прадстаўлена ў беларускай мове вельмі вузка: *мукі Тантала (танталавы мукі)*. Значна часцей сустракаюцца марфалагічныя варыянты кампанентаў даследаваных фразеалагізмаў. Найбольш часта сустракаецца тып марфалагічнай варыянтнасці, які тычыцца варыянтаў трывання дзеяслоўных кампанентаў: *усмоктаць (усмактаць) з малаком маці, пачынаць (пачаць) ад яйца* і г. д. Сінтаксічная варыянтнасць у разгледжаным матэрыяле прадстаўлена толькі некалькімі прыкладамі: *насіць ваду рэшатам (у рэшаце), рабіць (зрабіць) з белага чорнае (белае чорным)*. У слоўніку І. Я. Лепешава сустракаецца некалькі выпадкаў з квантытатыўным тыпам варыянтнасці, калі некаторыя фразеалагізмы маюць сітуацыйнае ўдакладненне: *<адна> скура ды косці, <усімі> праўдамі і няпраўдамі*. Самы пашыраны тып варыянтнасці ў беларускай мове – лексічны, пры якім адбываецца замена аднаго з кампанентаў сінонімам без змянення сэнсу фразеалагізма, але і такіх варыянтаў сярод даследаваных фразеалагізмаў знойдзена малая колькасць: *аўгіевы канюшні (стайні), мукі (пакуты) Тантала*.

Калі разглядаць даследаваныя фразеалагізмы з пункту гледжання іх стылістычнай прыналежнасці, то можна вылучыць наступныя групы: кніжныя, размоўныя і міжстылявыя. Самай шматлікай групай сярод фразеалагізмаў антычнага паходжання з'яўляюцца міжстылявыя фразеалагізмы (20 адз.), якія функцыянальна не замацаваныя за асобным стылем, а могуць выкарыстоўвацца ў розных: напрыклад, *траянскі конь*. Радзей сустракаюцца кніжныя фразеалагічныя звароты (13 адз.), якія выкарыстоўваюцца пераважна на пісьме: напрыклад, *дамоклаў меч*. На трэцім месцы знаходзяцца размоўныя фразеалагізмы (11 адз.), нягледзячы на тое, што ва ўсёй фразеалагічнай сістэме беларускай мовы гэта стылёвая група з'яўляецца самай шматлікай. Размоўныя фразеалагізмы амаль заўсёды валодаюць ярка выражанай экспрэсіўнасцю: *адабрэнне – божай міласцю, неадабрэнне – лаўры спаць не даюць, іранічнасць – уласнай персонай*.

У заключэнне застаецца адзначыць той факт, што ў этымалагічным слоўніку І.Я. Лепешава ўвайшлі далёка не ўсе фразеалагізмы антычнага паходжання. Адсутнічаюць такія шырока вядомыя выразы, як *сізіфава праца, львіная доля, гамерычны смех* і інш. Акрамя таго, у артыкуле былі разгледжаны фразеалагізмы, якія прыйшлі ў беларускую мову непасрэдна з лацінскай ці грэчаскай. Лацінскія і грэчаскія фразеалагізмы, якія прыйшлі

да нас праз нямецкую і французскую мовы (*асядлаць Пегаса, баяцца свайго (уласнага) ценю і інш.*), у дадзеным артыкуле не разглядаліся.

Такім чынам, у ходзе даследавання было ўстаноўлена, што фразеалагізмы, запазычаныя з лацінскай і грэчаскай моў, у асноўным уяўляюць сабой калькі, якія практычна не маюць варыянтаў у сваёй структуры. Даследаваўшы нешматлікія выпадкі варыянтнасці фразеалагічных калек, можна зрабіць выснову, што іх варыянтнасць падпарадкоўваецца амаль тым жа законам, якім падпарадкоўваецца агульная фразеалагічная варыянтнасць. Па суадноснасці фразеалагізмаў з той ці іншай часцінай мовы пераважаюць субстантыўныя, адвербіяльныя і вербальныя фразеалагізмы. Гэта пацвярджае агульную тэндэнцыю, бо вербальныя, адвербіяльныя і субстантыўныя групы з'яўляюцца найбольш прадуктыўнымі і структурна больш-менш аднатыпнымі ў фразеалагічнай сістэме ў цэлым.

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. т. 1 А-Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
2. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. т. 2 М-Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
3. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 270 с.
4. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.

А.П. Райчонок (ДУА “Сярэдняя школа № 16 г. Полацка”)

БІБЛЕІЗМЫ З ВЫКАРЫСТАННЕМ УЛАСНЫХ ІМЁНАЎ І НАЗВАЎ

Ключавыя словы: Біблія, фразеалогія, біблеізмы, слоўнік, афарыстыка.

Сённяшні век прагрэсу і новых тэхналогій вымушае чалавека быць хуткім і прагматычным, але ў той жа час забывацца на духоўныя пачуцці і эмоцыі. Духоўнасць, вера адыходзяць на задні план, хаця менавіта яны з'яўляюцца асноўнымі паказчыкамі чалавечнасці людзей. Дзе тая крыніца, з якой можна чэрпаць мудрасць і падказкі?

Ва ўсе часы ёй была і застаецца Біблія. Кніга Кніг, якая дае адказы на пытанні, што заўсёды хвалявалі людзей, дапамагае вырашаць складанасці штодзённых праблем. Гэта не проста мастацкі твор, але тое святло, якое, быццам маяк, указвае чалавеку напрамак жыцця. Нездарма Біблія цалкам або некаторыя яе часткі перакладзена амаль на ўсе мовы свету, уключаючы афрыканскія дыялекты. Бэстсэлер, які выдаецца мільённымі тыражамі кожны дзень, не страчвае сваёй актуальнасці на працягу многіх стагоддзяў.